Araştırmacılara Öneriler

Tez Hazırlama, "Etkin" Sunuş ve Eleştiri teknikleri üzerine

Hasan Gürak

hasmendi@tnn.net

Sakarya, Nisan-2004

İçindekiler

Bölüm - 1 Sosyal Bilimlerde Araştırma 2

Giriş 2

Araştırma neden yapılır?:"Doğru"nun ("gerçek"in) araştırılması4

Bilginin kaynağı: zihinsel beceriler 6

Doğru ("gerçek") nedir ?.....7

Mutlak gerçek var mıdır ?.....7

Olası gerçek nedir ? 9

Bilimsel Düşünce Yöntemi.....9

Bilim nedir ?.....9

1- Betimlemek.....10

2- Anlamak 11

3- Açıklamak 11

4- Öndeyide bulunmak.....11

Bilimsel yöntem.....12

Varsayımların "gerçekçi" olması gerekli mi? 13

En iyi yöntem hangisidir? 14

Ampirik araştırma yöntemleri.....15

i- Birincil Veriler (gözlem, görüşme, anket, deney, alan çalışması).....15

ii- İkincil veriler (başkaları tarafından derlenmiş birincil veriler) 15

Birincil veriler/kaynaklar.....15

İkincil veriler/kaynaklar 18

Sonuç 18

Bölüm: 2 Araştırma Konusu Seçimi ve Tez Yazımı 20

Tez nedir? 20

Tezde ne araştırılır? 20

Araştırma konusu nasıl seçilir? 20

Nitelikli bir araştırma yapmanın önkoşulları nelerdir ? 20

Araştırmacının Sorumluluğu 21

Danışmanın Sorumluluğu 21

Danışmandan Beklenenler 21

Birinci aşama: Ön hazırlık..... 22

Teze Başlamadan Önce 22

Taslak plan ve taslak özet yazımı 22

Öneriler.....22

Taslak özet 23

Taslağı Yeniden Değerlendirme 23

İkinci aşama: Konunun somutlaştırılması ve veri toplama..... 24

Öneriler 24

Kaynakça taraması 24

Kaynakları okurken dikkat edilmesi gereken şeyler.....24

Üçüncü aşama: Tez yazımı 25

Tez Dili Nasıl Olmalı ?.....25

Giriş, Gelişme ve Sonuç bölümleri..... 25

Giriş:.....25

Gelişme bölümü/bölümleri: 25

Sonuç bölümü: 26

Kaynakça:.....26

Önemli uyarılar..... 27

Alıntı, Çizelge, Şekil, Dipnot, Son not ve Formüller 27

Kaynakça Düzenlenmesi 28

Tez yazımı tamamlandı. Şimdi ne olacak ?..... 30

Tezde danışman /eleştirmen ne arar? 30

Bölüm-3 ESER DEĞERLENDİRME ve ELEŞTİRME 31

Eser Değerlendirme Yöntemi.....32

Genel Değerlendirme 32

Ön Değerlendirme 32

İçeriğin Değerlendirilmesi 32

Bölüm-4 SUNUŞ TEKNİĞİ 33

Sunuş ile ilgili 35

Sunuş Öncesi 35

Giriş (Çok kısa olarak) 35

Konunun Sunuşu.....35

Dikkat Edilmesi Gerekenler ! 36

Unutma !.....36

Sonuç (Her Şeyin Bir SON'u Vardır) 37

Sonsözler 37

Bölüm - 1 Sosyal Bilimlerde Araştırma

Giriş

İnsanlar her zaman yaşadıkları ortamda olan bitenleri anlama ve açıklama çabaları içersinde olmuşlardır. Örneğin insanoğlu mevsimlerin neden değiştiğini, güneşin, ayın ve gökyüzündeki diğer cisimlerin hareketlerinin bir anlamı olup-olmadığını, yıldırımın nasıl oluştuğunu, ölümden sonra yaşam olup-olmadığını ve daha birçok olayları ve olguları hep anlamaya çalışmışlardır. Anladıkları kadarıyla da hep içinde yaşadıkları çevreyi denetlemeye ve kendine uygun olarak değiştirmeye çalışmışlardır.

Bilgi birikiminin çok sınırlı olduğu zamanlarda, örneğin tarıma veya göçebeliğe dayalı uygarlıklarda insan merakını giderici açıklamaların başlıca kaynakları filozoflar, şamanlar, astrologlar, din adamları gibi kişiler ve onların metafiziksel açıklamalarıydı. Ancak aradan geçen binlerce yıl içersinde fen bilimlerindeki gelişmelerle birlikte bilgi birikiminin artması sonucu olgulara yaklaşma, kavrama, çözümleme ve açıklama yöntem ve becerilerimiz de değişti. Salt gözlemlerin ötesinde deneyler ve ölçümler yapabilme olanaklarının artması sadece fen bilimlerinde değil, sosyal bilimlerde de araştırmalara ve "yeni" görüşlere ışık tuttu ve yol gösterdi.

Meta fiziksel kavramlardan ve düşünce yapısından arındırılmaya çalışılan sosyal bilimler zaman içinde fen bilimleri gibi gelişebildi mi? diye sorulacak olursa yanıt maalesef olumsuz olacaktır. Gerçi sosyal bilim dallarının en eskilerinden olan ekonomi alanında bu yönde 1870'li yıllardan beri ciddi girişimler oldu ama pek başarılı oldukları söylenemez.

Sosyal bilimlerin her alanında sürekli olarak yeni araştırmalar yapılıyor ve araştırmalardan yeni bulgulara, bulgulardan da yeni sonuçlara ulaşılıyor. Günümüz araştırmacılarının elli yıl hatta yirmi yıl öncesine göre sahip olduğu çok büyük bir avantaj var: bilişim teknolojilerindeki yenilikler. Araştırmacılar bilişim teknolojileri sayesinde verilere ve bilgilere inanılmaz bir hızla ve yoğunlukta ulaşabilme olanağına sahipler. Çok yakın bir gelecekte her evde televizyon, buzdolabı olduğu gibi bir İnternet bağlantısı olacak ve daha çok kişinin daha çok veriye, daha hızlı ulaşması, haber ve fikir alışverişinde bulunması, bilinç seviyesinin de artmasına ve daha katılımcı olmasına olanak

sağlayacaktır. Teknolojik yenilikler araştırmacılar için her gün çok daha iyi olanaklar sunmaya devam ediyor.

Ancak olumlu yönde değişen fiziksel olanaklara karşın ortada beşeri açıdan bir sorun var: acaba insanlarımız araştırma, değerlendirme ve yaratıcı olma konularında ne kadar hazır, becerikli ve gerekli donanıma sahipler? Acaba eğitim kurumlarında ve toplum içinde kişileri soru sormaya, araştırma yapmaya ve yaratıcı olmaya yeterince teşvik ediyor ve gerekli olanakları sağlıyor muyuz? "Yaşam boyu öğrenen insan" olarak yetişmesi gereken gençler bu konuda yeterli bilgi, beceri, deneyim ve özgüvene sahipler mi?

Maalesef bu sorulara olumlu yanıt verebilmek çok zor. Hem ilköğretim ve lisede hem de üniversitelerde araştırmacı, sorgulayıcı, katılımcı ve yaratıcı olmak bir yana edilgen bir eğitim ortamında ezbercilik yaygın bir şekilde devam ediyor. Ne ders programları, ne eğitimcilerin birçoğunun zihinsel altyapısı ne de fiziksel koşullar "sorgulayan" ve "bilgiye aç" kişilerin becerilerini geliştirecek nitelikte değiller. Aileler ve toplum da okullarımızdan pek farklı değil. Doğanın gereği olarak merak eden ve öğrenmek için sorular soran çocuklar ya kendilerine yöneltilen soruların yanıtlarını bilmediklerinden ya da hatalı kültürel alışkanlıklar sonucu pasifize ediliyorlar.

Ancak, her türlü olumsuz koşullara rağmen insanlarımız bir şekilde toplumu ve kendilerini aşmayı, çıtayı daha yükseğe çıkarmayı beceriyorlar. Örneğin tüm yetersiz kaynaklara ve olanaklara karşın sosyal bilim dallarında uluslar arası alanda yapılan bilimsel katkıların sayısı hem nitelik hem de nicelik açısından artıyor. Ancak daha dinamik ve daha çağdaş bir toplum olmak için daha araştırmacı, daha katılımcı ve daha yaratıcı olmak gerekiyor. Çağdaş insanlar, "**yaşam boyu öğrenme**" felsefesine inanan ve uygulayan kişilerdir. Toplumsal gelişme için sadece var olanı bilmek yetmez. Daha fazlası için daha araştırmacı, sorgulayıcı ve yaratıcı olmak gerekir.

İşte bu konuda bir katkı olması amacıyla sosyal konularda araştırma yapmak isteyen öğrencilere ve kişilere yardımcı olabilmek amacıyla bu eser hazırlandı. Amaç araştırma yapmak isteyen ve bu alanda "**henüz bağımsız araştırma yapacak yeterli altyapıya sahip olmayan**" öğrencilere yardımcı olacak bazı temel bilgileri sunmaktır.

Bu çalışmanın daha önce yapılmış benzeri çalışmalardan en farklı olan yanı bir araştırmanın hazırlıklarının ve yazımının "**nasıl yapılması**" gerektiği konusunun

yanı sıra "**etkin sunumu**" ve başkalarının yaptığı araştırmaları "**eleştirme - değerlendirme**" konusunda ki yaklaşımlarıdır.

Sadece araştırma yapmayı ve tez yazmayı öğrenmek neden yeterli olmasın? tarzında düşünenler olabilir. Yanıtı çok basit. Başarılı bir çalışma sonucu ortaya başarılı bir araştırma metni konduğunu varsayalım. Bundan kişiler sadece yazılı metni okuyarak yararlanabilirler. Ama kişiler/kurumlar, yazarı ve görüşlerini daha yakından tanımayı arzu edebilirler araştırmacıyı görüşlerini sözlü olarak sunması için davet edebilirler. Çağımızda bu çok sıklıkla karşılaştığımız bir durumdur. Eğer iyi hazırlanmış bir çalışma "iyi" sunulursa toplumun üzerinde etkisi daha da artacak, yazıda tam olarak açıklığa kavuşmamış veya anlaşılamayan görüşler daha iyi algılanma olanağına kavuşacaktır. Bundan hem sunuşu yapan kişi gurur ve haz duyacağı gibi hem de başkaları sunulan görüşleri daha iyi ve yakından tanıma şansına sahip olacaklardır. Dolayısıyla "sözel" ve "etkin" sunuş büyük önem taşımaktadır.

Neden "eleştiri/değerlendirme" ile ilgili bir bölüme gerek duyulduğuna gelince: seminerlerde, konferanslarda veya benzeri ortamlarda bir sunuş yapan kişiye bir çok yerde sorulan eleştirisel sorunların içeriklerinin ne kadar konudan uzak, sübjektif ve önyargılı olduklarını sık sık görüyoruz. Soru soran dinleyicilerin bir kısmı sanki üzüm yemek değil de bağcıyı dövmek için oradalar hissine kapılırsınız. Sorular bazen konuyla ilgisiz bazen de anlaşılması zor biçimdedirler. Bunun temel nedeni tarafsız ve önyargısız eleştiri yapma ve soru sorma konularında yeterli bilimsel ve etik altyapıya ve geleneğe sahip olunmamasıdır. İşte bu eksiği bir nebze olsun giderebilmek ve daha tarafsız ve bilimsel olma hususunda bir takım alışkanlıklar kazandırabilmek amacıyla "eleştiri/değerlendirme" yapma ile ilgili bölüm hazırlanmıştır.

Araştırma neden yapılır?: "Doğru"nun ("gerçek"in) araştırılması

Çok eski zamanlardan beri insanlar çevrelerinde olup-biten fakat nedenini bilmedikleri şeyleri anlamak, açıklayabilmek ve mümkünse denetleyebilmek / değiştirebilmek için çaba göstermişlerdir. Bilimsel düşünce sistematiğinin ve bilimsel birikimin yeterli düzeyde olmadığı zamanlarda merak konusu olan olaylar ve olguları açıklamak genellikle filozoflar/bilge kişiler tarafından yapılıyor demiştik. Gözlem, deney ve testler de çok eskilerden beri elbette ortamın elverdiği ölçüde yapılıyordu ama bilimin ve teknolojinin gelişebilmesi için genel çerçeve son iki yüz yılla kıyaslandığında çok "yetersizdi". Dolayısıyla

toplumsal ve bireysel bilgi birikiminin göreceli olarak daha az olduğu dönemlerde filozoflar/bilginler gerekli araç/gereçlere, yöntemlere ve altyapıya sahip olmadıklarından açıklamalarında metafiziksel kavramlar ve inançlar önemli bir yere sahipti. Bunun doğal sonucu olarak da "inanç" kökenli görüşler toplumun yönlendirilmesinde en önemli etkenleri oluşturuyordu. Örneğin bir zamanlar hakim olan görüşlere göre yerküremiz düzdü ve evrenin merkeziydi.

Ancak, metafiziksel kavramlar ve açıklamalar hiçbir zaman insanları tatmin etmeye yetmedi ve zaman içinde objektif gözlemler ve deneylerin artması ve objektif bilgi birikimi sayesinde oluşan bilgi havuzu yanı sıra insanların çeşitli bilimsel konularda uzmanlaşmaları, öğrenmek istediklerimizi daha objektif anlayabilmemize ve değerlendirebilmemize yardımcı oldu. Artık; "Tanrı insanların uçmasını isteseydi onlara kanat verirdi." tarzında bağnaz görüşlerin yerini; "İnsanlar nasıl kuşlar gibi uçabilirler?" tarzında sorular almaya başladı. Dünyanın ve evrenin bazı "doğal yasalar" çerçevesinde varlığını sürdürdüğüne olan inanç gelişiyor ve bu "doğal yasaların" bulunması/anlaşılması için çabalar artıyordu. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak Galileo gibi bir bilim adamı Kutsal Kilise'nin "resmi görüşüne" karşın yerkürenin "düz değil yuvarlak" olduğu tezini ileri sürebiliyor,[1] veya Hazerfan Çelebi[2] bir "kuş gibi" kanat takarak Galata Kulesinden Üsküdar'a kadar uçmayı deniyor ve başarılı oluyordu. Artık pasif (edilgen) insan, yerini cesur adımlar atabilen ve her şeye karşın "gerçeği" arayan araştırmacı ruhlu insana bırakıyordu. Düzenin "doğal yasaları" olduğuna göre insanoğlu bunları anlayabilir, açıklayabilir ve geleceği öngörebilir görüşü yaygınlaşıyordu. Diğer bir deyişle, "teoloji kökenli bilim" yerini "laik bilime" terk ediyordu ve bilimin/teknolojik yeniliklerin ilerleyebilmesi için bu olmazsa olmaz bir önkoşuldu.

Olguların/olayların nedenlerini anlamak/açıklayabilmek, **göreceli** en objektif doğruları (gerçekleri) bulmak, yaşadığımız çevreyi daha iyi denetleyebilmek ve daha iyi yaşanabilir bir hale getirmek için insanoğlu sürekli arayış içindedir. Bu amaca yönelik olarak insanoğlunun sahip olduğu en önemli aracı "beyin", en büyük zenginlik kaynağı ise "zihinsel emeğidir". Örneğin, depremde fayların

---

[1] Bilindiği gibi Galileo daha sonra Kilisenin baskıları sonucu bu görüşünü "resmi" olarak değiştirmek zorunda bırakılmıştı.

[2] Hazerfan Çelebi olayının gerçekte hiç yaşanmadığını ileri süren görüşler de vardır.

nasıl kırıldığı, başka gezegenlerde yaşam olup olmadığı, hastalıkların çareleri, neden işsizlik veya enflasyon olduğu, atalarımızın binlerce-milyonlarca yıl önce nasıl yaşadıkları ve benzeri bitmez tükenmez konular herkesin ilgisini çekmektedir. Bu tür soruların yanıtlarını bulabilmek için toplumda ki bazı kişiler kimi az kimi çok zihinsel emek harcarlar. Çünkü insanı homo sapiens sapiens olarak diğer canlı türlerinden ayıran en önemli özelliği **sürekli öğrenen "yaratıcı" bir zekaya** sahip olmasıdır.

Bilginin kaynağı: zihinsel beceriler

Bilgi öğrenme ve üretme merkezi olan ve yaklaşık 15 milyar sinir hücresinden oluşan beyin diğer canlı türlerinde de olmasına rağmen insanda çok daha farklı özelliklere sahip bir organdır. Bundan yaklaşık 2.5 milyon yıl önce de akrabalarımız olan homo erectus'ların beyin hacmi hemen hemen homo sapiens sapiens'lerin hacmindeydi. Ancak o zaman ki sahip olunan bilgi birikimi sadece yaşamı sürdürmeye yetecek kadar azdı. Yaşam ortamı ve koşulları çok farklı olduğu için bilgi üretimi ve birikimi çok yavaş gelişiyor ve yayılıyordu. Milyonlarca yıl önce yaşayan atalarımızın yiyecek ihtiyaçlarını daha kolay karşılayabilmek amacıyla geliştirdikleri ağaçlardan, taşlardan, daha sonraları metallerden yapılan bize çok ilkel gelen araç-gereçlerin hepsi yaratıcı zekalarının ürünüydü ve o dönemler için uzaya insan göndermekten çok daha önemli olan bilgilerdi. Yaşamı kolaylaştıran bu bilgiler aynı zamanda yaşadıkları çevre üzerinde ki denetimlerinin de artmasını sağlıyordu.

Milyonlarca yıl süren bilgi birikimi sonucu yaklaşık 40-50 bin yıl önce yeni bir yaşam tarzı oluşmuştu; tarım toplumu. Artık önceki bilgi ve deneyimlerden yararlanarak hem toprak hem de diğer canlı türlerinden daha çok ve daha kolay yararlanabilmek mümkündü. Matbaanın icadı ile insanların öğrendikleri bilgileri saklama ve yayma imkanları daha da gelişti. Artık eski bilgileri daha kolay ve çabuk öğrenmek yanında yeni bilgileri üretmek ve yaymak da çok kolaylaşmıştı. İnsanlar merak ettikleri konuları daha ayrıntılı bir şekilde araştırabiliyordu ve öğrendikleri sayesinde bilgi havuzu gittikçe büyüyor, okyanusa dönüşüyordu. Bundan yaklaşık 250-300 yıl önce ortaya çıkan Sanayi toplumu işte böyle bir bilgi birikimi üzerine inşa edilmişti.

2000'li yıllara gelindiğinde ne insanların merak ettikleri konular azalmıştı ne de yeni bilgiler üretme ortamı. Aksine sahip olunan bilgi birikimi ve bilişim teknolojileri sayesinde insanlar artık merak ettikleri konuları çok daha verimli bir şekilde araştırabiliyor, öğrenebiliyor ve başkaları ile paylaşabiliyorlar. Tabii

bu arada insanların öğrenmek istedikleri şeyler de çok daha ayrıntılara yönelik ve rafine hale geldi. Günümüzden sadece 2000 yıl önce filozoflar aynı zamanda matematik, tıp, astronomi gibi bilim alanlarında uzman kişilerken artık insanlar genlerin yapısından kişilerin tüketim alışkanlıkları veya civcivlerin psikolojik durumları gibi daha dar alanlarda uzmanlaşmaktadırlar.

Tanrı nasıl olsa gerekli olan her şeyi yaratmış, o halde Tanrıya şükretmek dışında başka şeylerle uğraşmanın ne anlamı olabilir? tarzında bağnaz ve metafiziksel yanıtlar artık insanları tatmin etmekten çok uzaktır.

Doğru ("gerçek") nedir ?

Öğrenmek ve doğru olanı (gerçeği) bulmak arayışında olan insanlar çok uzun zaman "güneşe" tapmışlar veya dünyanın düz olduğunu söyleyen kutsal Kiliseye inanmışlar ama bir yandan da kutsal öğretilere rağmen dünya ve evren ile ilgili "doğru" bilgiler (gerçekler) arayışına girmişlerdi. Kilisenin "dünya düzdür" demesine ve aforoz edilme riskine rağmen bilimsel araştırmalara devam edip aksini ispata çalışmışlardı. Hazerfan Çelebi sadece kuşların değil, insanların da uçabileceğini ispat etme girişiminde bulunmuş ama ödül (!) olarak sürgüne gönderilmişti. Bütün bu zorluklara rağmen insanları "düzene karşı gelme" pahasına da olsa yeni şeyler araştırma be bulmaya iten "doğruları" (gerçekleri) öğrenme meraklarıdır. Fakat, doğru olan (gerçek) nedir? Mutlak gerçekler var mıdır?

Mutlak gerçek var mıdır ?

İnsanların inceledikleri konuları iki ana kategoriye ayırmakta yarar var:
1. Doğa (Fen) Bilimleri (astronomi, jeoloji, biyoloji, vb.)
2. Sosyal Bilimler (ekonomi, sosyoloji, psikoloji, vb.)

Doğa bilimlerinde objektif (yansız) ölçüm yapabilme ve beşeri duygulardan bağımsızlık esastır. Diğer bir deyişle, insanların davranışlarından, duyguları ile hissettiklerinden veya görmek istediklerinden etkilenmeyen, yani sübjektif beşeri düşüncelerden tamamen bağımsız olan doğa yasalarına göre olan oluşan ve gelişen olaylar ve olgular vardır. Örneğin biz istesek de istemesek de mevsimler değişir, güneş doğar-batar, dünya döner, yer çekimi vardır. Bunlar, insanların ancak bir kısmını keşfedebildiği belirli doğa yasalarına göre olurlar ve bu nedenle de "**objektif gerçeklerdir**". İşte bu objektif gerçeklerin "gerçek" neden-sonuç ilişkileri insanların binlerce yıldır en çok merak ettikleri

konulardandır ve bu nedenle sürekli bilimsel araştırmalar yapılır. Ancak, ortada "objektif gerçekler" olmasına rağmen bunların "gerçek", "objektif" ve "değişmez" olduklarını iddia etmek çok yanlış olur. Çünkü insanoğlu bilgi birikimi arttıkça "bilimsel gerçek" olduğunu zannettiği "bazı" şeylerin aslında "yanlış gerçekler" olduklarını öğreniyor. Örneğin eskiden doğa olaylarının kesin neden-sonuç ilişkileri olduğuna inanılırdı. Ancak önce Einstein'ın "görecelik kuramı" daha sonra ise kuantum fiziği kuramı bir çok görüşün değişmesine neden oldu. Evrende bizim düşüncelerimizden bağımsız "gerçeklerin" olduğunu ileri sürebiliriz ama bu "gerçekleri" ne kadar "doğru" algılayabildiğimiz farklı bir şeydir. Ve sahip olduğumuz bilgi seviyesine orantılı olarak algılama yeteneğimiz de değiştiğine göre "mutlak doğruları" bildiğimizi iddia etmek en azından aşırı saflık olur.

Sosyal alanlarda ise durum çok daha farklıdır. İnsanların davranışlarının neden-sonuç ilişkilerini inceleyen sosyal konularda "bağımsız bilimsel gerçekler" yoktur ve olamaz da. Her şey, her şeyi, her zaman etkileyebilir ve bu etkileşimler sürekli ve karşılıklıdır. Diğer bir deyişle incelemeye çalışılan alanda ki "değişkenler" doğa bilimlerinde olduğu gibi deneylerle incelenemez, test edilemez, ölçüm yapılamaz. Gerçi (Neoklasik) iktisatçılar son yüz yıldır iktisat bilimini "değişmez" yasaları olan "objektif" bir bilim dalı haline getirmeye çalışıyorlar ve bunu yaparken fizik-astronomi gibi bilimleri örnek alıyorlar. Ancak ortaya çıkan "bilimsel iktisat" gerçek yaşamda ne işverenlere ne de çalışanlara fazla yarar sağlamıyor. Ama gene de birçok iktisatçı bu tür "sanal" iktisatla uğraşmaktan zevk alıyor hatta Nobel ödülü bile kazanıyorlar. Neyseki "bilimsel iktisat" dışında fizik-astronomi gibi bilim dallarına benzemeye çalışan başka bir sosyal bilim dalı da yok.

Bu arada bir zamanlar kesin neden-sonuç ilişkilerine dayalı doğa bilimleri çoktan yerlerini kuantum fiziğine terk etmişken, doğa bilimlerini ve özellikle Newton'un fizik/mekanik yasalarını örnek alan "bilimsel iktisat" ise hala ısrarla Newton mantığına sadakatini sürdürmektedir. Kim bilir, belki de "bilimsel" iktisat taraftarları bir gün fen bilimcilerin nerede yanlış yaptıklarının (!) farkına varıp "bilimsel" iktisadın yaptığı gibi Newton mantığına dayalı gelenekçi yörüngeye geri dönecekleri günü beklemektedirler.

Özetleyecek olursak: araştırmalar sonucu elde ettiğimiz veriler/bilgiler "göreceli" olarak bilimsel gerçekleri yansıtırlar çünkü ne fen bilimlerinde ne de sosyal bilimlerde "mutlak gerçek" diye bir şey vardır. Her "doğru/gerçek" diye bildiğimiz şeyin aslında yanlış olduğu bir gün ortaya çıkabilir hatta bilim tarihi

boyunca bu hep böyle olmuştur ve olmaya da devam edecektir, özellikle de sosyal konuları kapsayan alanlarda.

Olası gerçek nedir ?

Neoklasik iktisat bilimi Newton fiziği kurallarına sadakatini sürdürürken örnek aldığı pozitif bilim dallarının artık kuantum fiziği kurallarını kabullendiğini, yeni paradigmaların bu çerçeve içinde oluştuğunu belirtmiştik. Kuantum kuramının en önemli özelliği kesin neden-sonuç ilişkilerinin yerini "olasılık" kavramının alması. Dolayısıyla herhangi bir konuda "kesin" olarak (a)'nın (b) sonucunu doğuracağı iddia edilememektedir. Neden-sonuç ilişkisi devam etmekte ama determinist bir şekilde olmamaktadır. Örneğin, "Rusya'da ki bir ekonomik krizin kaçınılmaz olarak Türkiye ekonomisini olumsuz yönde etkileyeceği tahmin edilmektedir." cümlesi bir olasılığa işaret etmektedir. Veya bir malın fiyatının "x" oranında düşmesi o mala olan talebin mutlaka artacağı anlamına gelmez, ama talebin etkilenmesi beklenir.

Olası gerçek kavramından yola çıkarak mutlak gerçek yerine olası gerçeği araştırmak çok daha sağlıklı ve akıllı bir yaklaşımdır. Madem ki bildiklerimizle orantılı olarak olay ve olguları anlamamız ve açıklamamız değişiyor, o zaman mutlak doğrular (gerçekler) yerine "olası" gerçeklerden söz etmek çok daha az yanlışlar yapmamıza neden olacaktır. Özellikle sosyal bilimlerde birbirini etkileyen pek çok değişken olduğuna ve bunların kontrolü imkansız olduğuna göre "olası" gerçeklerden söz etmek çok daha akıllı ve mantıklı olacaktır.

Bilimsel Düşünce Yöntemi

Bilim nedir ?

Bilim[3], bilmek sözcüğünden kaynaklanan ve belli bir konuyu inceleyen sistematik bilgiler kümesidir. Bilim, insanların yaşadıkları çevreyi daha iyi tanımak, anlamak ve olguları açıklayabilmek amacıyla zihinsel emeklerini kullanarak yaptıkları gözlem, araştırma, ölçüm ve testler sonucu ortaya çıkar.

Bilimsel araştırmada "ölçüm" çok önemlidir. Ancak, fen bilimlerinde ölçüm,

[3] Bilgi sözcüğü maalesef çoğu kişi tarafından enformasyon/haber sözcüğü ile eşanlamlı olarak kullanılmaktadır. Burada kastedilen bilgi sözcüğünün gerçek anlamıdır.

deney ve test daha çok ön plana çıkarken sosyal bilimlerde (bazı iktisatçıların itirazına karşın) durum biraz daha farklıdır. Çünkü aynı olay ve olguların aynı koşullarda birebir tekrarı hemen hemen hiç mümkün değildir. Diğer bir deyişle, "sosyal konularda hiçbir zaman" **tarih tekerrür etmez**. Olsa olsa benzerlikler olabilir. Örneğin aynı deney koşullarında su her zaman yüz derecede kaynar ama hiçbir zaman herhangi bir sosyal olay "aynen" tekrarlanamaz. Hiçbir olay bir öncekinin tekrarı değildir. Bu nedenle sosyal konularda "sezgi" ve "yorum" büyük önem taşır.

Sahip olduğumuz bilgiler toplamı bir **bilgi havuzu** olarak da tanımlanabilir. İnsanların yüz binlerce hatta milyonlarca yıldır yaşadıkları çevreyi daha iyi "**anlamak**" için fiziksel, biyolojik, sosyal ve diğer alanlarda yaptıkları araştırmaların bulguları (öğrendikleri) bilgi havuzunun içinde toplanmıştır. Ve insanoğlu yaptığı bilimsel araştırmalarıyla sürekli olarak bu bilgi havuzuna katkıda bulunmaktadır. Yapılan **bilimsel araştırmaların** amacı "daha fazla bilgi" birikimine sahip olabilmek içindir.

Bilimsel araştırmaların amaçlarını genel olarak üç kategoriye ayırmak mümkündür;

1. betimlemek (to describe);
2. anlamak (to understand);
3. açıklamak (to explain); ve/veya
4. ön deyide bulunmaktır (to predict).

1- Betimlemek

Merak ettiğimiz şeyleri doğru anlamayabilmek için önceden gözlem yapmamız ve gözlem esnasındaki olguları ve bulguları iyi betimlememiz, yani tanımlamamız gerekir. Çünkü, herkesin bildiği gibi bilim tanımla başlar. Yanlış veya eksik betimleme/tanım zincirleme olarak yanlışlara neden olur. Örneğin Türkiye bir çok kişi orijinali "information society" olan kavramı "bilgi toplumu" şeklinde kullanarak ciddi hata yapmışlardır. Günümüzde Batıda çok sık kullanılan iki kavram "knowledge society" ve "knowledge management"dır. Ancak, "information" sözcüğü karşılığı olarak "bilgi" sözcüğü kullanıldığından ve bu hata iyice yaygınlaştığından "knowledge" sözcüğünün anlamını tam olarak anlatabilmek ve algılamakta bazı ciddi sorunlarla karşılaşılmaktadır. Örneğin, "knowledge management" üzerine ders/konferans vermek isteyen bir kişi enformasyon karşılığı olarak "bilgi" sözcüğü kullanıldığından konuyu sunarken "hangi" sözcükleri kullanacaktır!!!!

Farklı ama benzer sorunlar içeren bir başka örnek Solow'un iktisadi büyümede teknolojik ilerlemeyi "dışsal" bir etken olarak tanımlamasıdır. Teknolojik yeniliğin "gökten zembille indiği" gibi bir sonuca götüren tanımlama hatası ekonomik büyümenin nedenlerinin doğru algılanması konusunda ciddi sorunlar yaratmaktadır. Örneğin. "Solow Artığı" mantığıyla büyümeyi açıklamaya çalışan Güney Kore'de yapılan ölçümlere göre 1999 yılına kadar ülkede teknolojik ilerlemeden kaynaklanan büyüme olmamıştır. Bu sonuca herhalde sokaktaki sade vatandaş bile haklı olarak itiraz edecektir.

2- Anlamak

Başka gezegenlerde yaşam olup olmadığı, örümceğin ağını hangi teknikle ördüğü gibi konular bilim insanlarının salt merak ettikleri için araştırdıkları ve anlamaya çalıştıkları konulardır. İnsanın neden acıktığı veya hasta olduğu gibi insanı yakından ilgilendiren ve anlamaya çalıştığımız konular da vardır. Anlamaya çalıştığımız konular arasında neden yolsuzluk yapıldığı, gelir dağılımının neden bozuk olduğu, enflasyonun düşmediği gibi hayati önem taşıyan konular da vardır. Anlamak olgusu araştırmacının kendini tatmin etmesi ve başkaları tarafından takdir edilmesi dışında sorunları çözebilmemiz için de çok gereklidir. Ancak "doğru" anlamak için öncelikle "doğru tanım" yapmak, önyargısız, açık fikirli, şüpheci ve sorgulayıcı olmak gerekir.

3- Açıklamak

Betimleme ve anlama insan merakını tatmin etmede yeterli olmadığı için bir üst aşaması olan açıklama ile tamamlanması gerekir. Açıklayıcı durumda ise aranan yanıt genel olarak "Neden? Nasıl?" gibi sorulara aittir ve yanıtı bulmak için bir kuram ve/veya hipotez(ler)den yararlanılır. Her iki durumda da bilimsel çalışma "sözel", "belgesel", "deneysel", "istatistiksel" veriler ve ilişkiler üzerine oluşturulabilir.

Örneğin enflasyon veya işsizlik gibi ülke ekonomisini olumsuz etkileyen unsurlar varsa bunların bertaraf edilebilmeleri için hangi nedenlerden kaynaklandığının iyi bilinmesi ve açıklanması gerekir. Aksi halde doğru çözüm uygulamaları bulmak mümkün olmayacak, çözümler tesadüflere dayanacaktır.

4- Öndeyide bulunmak

Bilimsel çalışma anlama, betimleme ve açıklama ile bitmez. Olguların gelişmesini önceden görüp önlemler almak, olasılıklara göre denetim sağlamak bilimsel

çalışmaların sağladığı en önemli avantajlardır. Yağmurun ne zaman yağacağını tahmin etmek bir çiftçi için ne kadar önemliyse, sosyal bilimciler için de yeni bir ürünün piyasaları nasıl etkileyeceği konusunda doğru tahminlerde bulunmak, enflasyonun hangi koşullarda artacağını, işsizliğin toplumsal değerleri nasıl etkileyeceğini öngörmek de o kadar önemlidir. Betimlemeler ve açıklamaların bilimsel altyapısı öndeyilerin etkinliği açısından çok önemlidir. Kuramların ön-deyi yapabilme niteliği olmasaydı, sadece olguları anlamakla yetinmek zorunda kalacak, yaşadığımız çevreyi denetlemek ve değiştirmek için fazla olanağımız olmayacaktı.

Bilimsel yöntem

Bilimsel yöntem bilimsel çalışma yapılırken nasıl bir yol izlendiği ile ilgilidir. Olaylar ve olgular araştırılırken her türlü ayrıntının incelenmesi mümkün olmadığından çoğu zaman varsayımlar üzerine kurulu soyut genellemeler yapan ve tercihen "objektif" yasalara dayanan kuramlardan yararlanılır. Böylece gözlem yapmak, olguları betimlemek, sonuçları test etmek, neden-sonuç ilişkileri kurabilmek ve ön deyide bulunabilmek daha kolaylaşacaktır.

Bilimsel araştırma yöntemini iki ana kategoriye ayırabiliriz:

1- Kuramsal (teorik).
2- Deneysel (ampirik).

Kuramsal (teorik) araştırma yapabilmek için araştırmacının konu ile ilgili çok iyi bir akademik altyapıya sahip olması yanı sıra iyi analiz ve sentez yapabilme becerilerine de sahip olması gerekir. Böyle bir kişinin yetişmesi ise uzun yıllar süren eğitimi, bilgi birikimini ve deneyimi gerektirir. Bu eserin temel amacı henüz araştırmacı olma yolunun başında bulunan kişilere yardımcı olmak olduğundan kuramsal bilimsel araştırma yapma ile ilgili yöntemlerin üzerinde durmayacağız.

Dolayısıyla burada bizi asıl ilgilendiren araştırma yöntemleri ampirik dediğimiz deneysel/uygulamalı yöntemler olacaktır. Bu yöntemlere geçmeden önce ekonomi alanında yapılan araştırmalarda çok önem taşıyan varsayımlarla ilgili birkaç söz söylemekte yarar var.

Varsayımların "gerçekçi" olması gerekli mi?

Kuramlar oluşturulurken yapılan varsayımların ne kadar gerçekçi oldukları ve ne kadar gerçekçi olmaları gerektiği çok tartışılan konulardan biridir. Neoklasik iktisat okulunun kuramlarda kullandığı varsayımların gerçek ekonomik ilişkilere ne kadar uygun olup-olmadığı iyi bir örnek oluşturmaktadır. Örneğin "tam rekabet" koşullarında fiyatın veri, malların homojen, piyasaya giriş-çıkışın serbest ve piyasalar hakkında tam enformasyonun[4] olduğu ve piyasaların müdahale olmazsa kendiliğinden "denge" konumuna geleceği varsayılır. Acaba bu varsayımlar "doğru" veya "gerçekçi" midirler?

Araştırmalarda genellemeler yapabilmek ve olgular arası ilişkileri gözlemleyebilmek ve bazı testler yapabilmek için çalışmayı kolaylaştırıcı varsayımlara mutlaka gereksinim vardır. Araştırmayı kolaylaştırıcı amaçla yapılan varsayımların birebir gerçekleri yansıtması elbette beklenemez. Örneğin bir ülkedeki bireylerin toplam tüketim eğilimini araştırırken tek tek tüm bireylerin tüketim eğilimlerini ve harcamalarını inceleyemeyiz. Mutlaka bazı varsayımlar yapmak gerekecektir. Ancak varsayımların da test edilebilir ve evrensel olmaları yanı sıra ayakları yere basacak kadar da gerçekleri yansıtıcı nitelikte olmamaları gerekir.

Diğer tarafta Nobel ödüllü iktisatçı M. Friedman'a göre varsayımların gerçekçi olup olmaması hiç önem taşımamaktadır. Hatta varsayımlar gerçekçi olmamalıdırlar; önemli olan ortaya konan kuramın "öndeyi" (tahmin) gücüdür. Neoklasik ekonomistler tarafından "doğal" olarak kabul gören bu yaklaşım diğer sosyal bilimlerde ve Neoklasik Okul dışındaki araştırmacıların çoğu tarafından paylaşmazlar. Temeli sağlam olmayan bir binanın gövdesi ne kadar sağlam olabilir ki? Bozuk bir saat bile günde iki kez "doğru zamanı" gösterir. Bu durumda "bozuk saatler zamanı doğru gösterir." görüşü içerdiği "doğru" enformasyona rağmen acaba ne oranda doğru ve yararlıdır? Sahip olduğumuz bilgilere göre ayın yüzeyinde patates yetiştirilemez. Bu durumda "Varsayalım ayda patates yetişiyor." diye başlayan bir hipotezin sahibi sanal ekonomi anlayışı dışında hangi bilim alanında itibar görebilir acaba? Örneğin; arabanızda benzin yokken "varsayalım benzin var" yaklaşımıyla "bakalım araba saatte kaç

[4] Ders kitaplarında kullanılan sözcük "bilgidir". Ancak İngilizce orijinali "information" olan sözcüğün Türkçe karşılığı enformasyondur ve bilgi olarak kullanılması yanlıştır.

kilometre hız yapacak?" mantığıyla yola çıkmaya kalkacak olsanız etrafınızdaki kaç kişi size saygı ile bakar, acaba?

Varsayımların mümkün olabildiğince gerçekçi ve test edilebilir olmaları ve soyutlamaların mantık sınırlarını aşmaması, varılan sonuçların ve genellemelerin daha gerçekçi ve işe yarar olmalarına katkı sağlayacaktır.

En iyi yöntem hangisidir?

Sosyal bilimlerde araştırma yaparken herhangi bir yöntemin diğerinden daha iyi veya en iyisi olduğunu iddia etmek doğru bir davranış olmaz. Kimi araştırmada "x" yöntemi kiminde "y" yöntemi başarılı sonuç verirken kimi zaman da yöntemden çok araştırmacının sezgileri doğru sonuçlara ulaşmayı sağlayabilir. Bu nedenle "en iyi" yöntemin şu veya bu olduğunu iddia etmek çok yanlış bir yaklaşım olur.

Bir çok araştırmacı ölçüm/test yapılması mümkün olan araştırmaları tercih ederler. Böylece yapılan araştırmanın daha bilimsel olacağına inanırlar. Örneğin bir çok kişiye göre iktisat bilimi fen bilimlerine en yakın sosyal bilim dalıdır ve "yansız/tarafsız" araştırma yapabilmek mümkündür. İktisadi insan (üreticiler ve tüketiciler) "homo economicus" olarak karşımıza çıkar ve duyguları vardır, ne de etkisinde kaldığı bir tarihsel geçmişi. Homo economicus'un tüm davranışları rasyonel (akılcı) olduğundan davranışlarının sonuçları da rasyonel olacaktır. Bu nedenle bazı iktisatçılar tarafından "bilimsel iktisatta (!)" fen bilimlerine özgü bilimsel ölçümlerin mümkün olduğu ileri sürülür.

Sanal bir alemin ilişkilerini inceleyen "akademik iktisat bilimi"in aksine gerçek ekonomik ilişkiler incelendiğinde ise "saf" bilimsel yöntemler ve ölçümlerden çok sezgiler, beklentiler, inanç, kanaat gibi etkenlerin iktisadi kararlarda etkili olduklarını görürüz. Diğer sosyal bilim alanlarında da durum pek farklı değildir. Sosyal bilimcinin kesin neden-sonuç ilişkilerine ve matematiksel mantığa dayalı modeller yaratma çabaları amaçlanandan çok farklı anlamlar taşıyan sonuçlara ve yargılara varmamıza neden olma riskini taşımaktadır.

Özetleyecek olursak; sosyal bilimlerdeki araştırmalarda "en iyi" yöntemi aramak yerine amacımıza "en uygun" yöntemi aramak/uygulamak herhalde daha doğru bir davranış olacaktır. Bu yöntem kimi zaman ampirik, kimi zaman kuramsal olabilir. Kimi zaman sayısal bulgular kimi zamanda sezgilerimiz bize yol gösterici olabilirler.

Ampirik araştırma yöntemleri

Ampirik araştırmanın kuramsal olandan temel farkı gözlem, deney ve ölçümler üzerine inşa edilmiş olmasıdır. Diğer bir deyişle bir veya birden fazla değişkene göre sayısal veriler toplanır, incelenir ve değerlendirilir. Veya var olan verilerden yola çıkılarak değerlendirme yapılır. Amaç veriler ışığında olguları tanımlamak, anlamak, açıklamak (neden-sonuç ilişkisi kurmak) veya öndeyide bulunmaktır.

Ampirik araştırma çoğu zaman bir kuramdan yola çıkarak hazırlanır. Bilindiği gibi geniş anlamıyla "kuram" içinde yaşadığımız çevredeki olay ve olguları algılamamıza ve yorumlamamıza yardımcı olan mantıklı ve tutarlı görüşlerin oluşturduğu bir sistematik bir düşünce yapısıdır. Dolayısıyla içgüdülerimiz dışındaki her türlü sosyal davranışlarımızı bir kurama dayandırmak mümkündür. Sosyal bilimlerle ilgili kuramların kaçınılmaz olarak sübjektif olduklarını hatırlamakta yarar vardır.

Ampirik araştırma yaparken kullanılacak veriler/kaynakların seçimi büyük önem taşır. Veriler genel anlamda iki gruba ayrılırlar:

i- **Birincil Veriler** (gözlem, görüşme, anket, deney, alan çalışması)

ii- **İkincil veriler** (başkaları tarafından derlenmiş birincil veriler)

Birincil veriler/kaynaklar

Araştırmacının kendisi tarafından doğrudan gözlem, deney, anket, görüşme, alan çalışması kanalıyla toplanan ve araştırmada kullanılan verilere/ kaynaklara "**birincil veriler**" denir.

i- Gözlem

Bilim gözlemle başlar. Gözlem, betimlenecek - açıklanacak olgularla ilgili belli bir amaç doğrultusunda sistematik veri toplama aşamasıdır. Sıradan gözlemde olguların doğal oluşumu-gelişimi, deneysel gözlemde ise seçilmiş değişkenlerin istenen ve kontrol edilebilen koşullarda oluşum ve gelişimi izlenir. Gözlem yaparken mümkün olduğunca önyargılardan ve taraflı/yanlı yaklaşımlardan kaçınmak gerekir. Aksi durumda tarafsız/yansız bulgulara ve sonuçlara ulaşmak pek mümkün olmayacak veya tesadüflere bağlı olacaktır. İyi bir gözlemci olguları oldukları gibi, hiçbir müdahalede bulunmadan gözlemler.

ii- Deney

Bilimsel veri toplamanın bir başka yolu da varsayımlar ve/veya olgularla ilgili deney yapmaktır. Deneyin gözlemden en önemli farkı deney koşullarını deneyi yapacak kişilerin belirlemesidir. Burada ister istemez seçim yapan araştırmacıların taraflı/yanlı değer yargıları işe karışmakta, tarafsızlıktan uzaklaşma riski ortaya çıkmaktadır. Örneğin metallerin genleşmesi ile ilgili deney yaparken tarafsız olmak mümkünken toplum davranışlarını inceleyen araştırmacının aynı şekilde tarafsız/yansız olmasını beklemek fazla iyimserlik olur. Çünkü sosyal bilimlerde araştırmacı istemese de kendi değer yargılarından yola çıkacak, kısıtlar koyacak, bazı unsurları gözardı edecek ve yorum yapacaktır.

iii- Anket

Bilimsel veri toplamanın yollarından biri olan soru-cevap sistemine dayanan anket çalışmasında da araştırmacının tarafsız/yansız değer yargılarından arınması pek kolay değildir. Ne de olsa anket, araştırılan konuya araştırmacının penceresinden hem konuyu hem de yanıtlanması gereken soruları belirleyerek doğrudan müdahale etmesi anlamına gelmektedir. Ayrıca sorular önceden belli olduğu için esneklik ortadan kalkmakta, sadece sorulan sorular çerçevesinde yanıt vermek gerekmekte, böylece ancak yönlendirilen miktarda veri ve bilgi toplanabilmektedir. Yanıt veren kişi aslında gri tonu tercih etmesine rağmen siyahla beyaz arasında tercih yapmak zorunda kalabilmektedir. Hatta bazı durumlarda doğru soruların yanlış soruluşu nedeniyle yanlış sonuçlar bile almak mümkündür. Bu nedenle mümkün olabildiğince tarafsız/yansız ve yararlı bir anket çalışması yapılabilmesi için hem soruları hazırlayan araştırmacının konusunda çok iyi eğitim almış olması, anket yapacağı sosyal gurubun özelliklerini çok iyi tanıması, "doğru" soruları "doğru" bir tarzda sorması ve sonuçları mümkün olduğunca tarafsız/yansız değerlendirebilecek deneyim ve yeteneğe sahip olması gerekir.

iv- Görüşme

Özellikle sosyal bilimlerde veri ve bilgi toplamanın yollarından biri de kişisel görüşmeler yaparak doğrudan verilere/kaynaklara ulaşmaktır. Ancak burada da hem görüşen hem de görüşülen kişinin taraflı değer yargılarının, hatta o anki psikolojilerinin toplanan veriler, dolayısıyla da ortaya çıkan sonuçlara bazı etkileri olabilecektir. Örneğin "kaynak kişi" olaylar ve olguları saptırabilir, veya "kendince" yorumlayarak aktarabilir.

Anket çalışmasına göre daha esnek bir yöntem olmakla birlikte görüşmenin niteliği ve sonucu zaman ve mekan koşullarından da etkilenebilmektedir. Ayrıca soruları soran kişinin bilgi, beceri ve deneyimi ile konuya hakimiyeti de yapılan görüşmenin neticesini önemli oranda etkileyebilir. Bu nedenle belgesel çalışma yapma dışında kişisel görüşlere dayalı veriler elde etmek için "doğru" soruları sorabilen "görüşmeci", "görüşülen kişi"nin seçimi yanı sıra görüşme zamanı ve mekanının seçimine de çok özen göstermeli ve elde edilen bulgular çok dikkatli değerlendirilmelidir.

v- Alan Çalışması

Araştırmacının değişkenleri belli bir oranda da olsa etkileme gücünün varolduğu ama "sonucu" kendi değer yargılarına ve amacına göre yönlendirme olasılığının düşük olduğu bir çalışmaya örnek olarak alan çalışmaları gösterilebilir.

Örneğin araştırmacının sadece belli bir mevsimde, belli bir coğrafi bölgedeki köylülerin üretim tarzı ve verimliliği ile ilgilendiğini varsayalım. Bu durumda seçilen mekan ve zaman araştırmacı tarafından belirlenmekle birlikte üretim tarzı ve verimlilik ile ilgili sonuçlar araştırmacının değer yargılarından bağımsız olarak araştırma sonucuna yansıyacaktır.

vi- Survey

Sosyal alanlardaki çalışmalarda en çok kullanılan yöntemlerden biri de "survey" çalışmalarıdıe. Surveyler genellikle betimsel veriler içerirler. Açıklayıcı ve öndeyi içerenleri yok değilse de oldukça azdır.

Devletin yaklaşık beş yılda bir yaptığı nüfus sayımı surveyin içeriği ve yararı konusunda bize daha net bir fikir verebilir. Nüfus sayımı verileri sayesinde halkın bir çok alandaki eğilimleri ve durumları hakkında betimsel verilerden yararlanarak fikir sahibi olabiliriz. Ancak böyle kapsamlı çalışmaların ayrıntılar hakkında fazla nitelikli veriler sağlamadığını da kabul etmek gerekir. Örneğin toplumun genel eğitim durumu hakkında bazı veriler elde edilirken eğitimin kalitesi konusunda fazla fikir sahibi olmak pek mümkün değildir.

İkincil veriler/kaynaklar

Araştırmacıların yararlandıkları birincil verilerin/kaynakların neler olduklarını yukarıda tanımladık. Araştırmacılar çalışmalarında bunların dışında daha önce başkaları tarafından derlenmiş, hazırlanmış ve yayınlanmış "birincil" verilerden (kitaplar, makaleler, anketler, vb.) yararlanabilir. Bu tür verilere/kaynaklara "ikincil veriler/kaynaklar" denir.

Birçok araştırmacı, özellikle de yeterli bilgi birikimi ve deneyimi olmayanlar, çoğu zaman "ikincil" kaynaklardan yararlanmayı tercih ederler. Çünkü birincil veri toplamak çok uzun, zahmetli ve masraflı olmanın yanı sıra hatalar içerebilir. Örneğin İstanbul organize sanayi bölgelerindeki istihdam ile ilgili bir araştırma yaptığınızı düşünün. Birincil veri toplamak için yeterli zaman ve/veya finansal kaynaklar olmayabilir. Hatta çeşitli nedenlerden dolayı toplanacak verilerin kendileri pek sağlıklı olmayabilir. Bu durumda DİE'nün (Devlet İstatistik Enstitüsünün) verilerinden yararlanmak çok daha rasyonel olacaktır.

Buna karşın ikincil veriler her zaman arzu edilen nitelik ve çeşitte olmayabilir. Örneğin DİE'nün yaptığı yaş dağılımı ile ilgili çalışmalar yeterince ayrıntılı olmayabilir. Veya son güncel durumu yansıtmayabilir. Böyle durumlarda artı ve eksileri birlikte değerlendirdikten sonra hangi tür kaynağın tercih edileceğine karar vermek gerekir.

Sonuç

Buraya kadar bilimsel çalışmanın amaçları ve yöntemleri üzerinde duruldu ve araştırma yapmaya yardımcı olacak bazı açıklamalar yapıldı. Ancak iyi bir bilimsel çalışmanın amacı sadece araştırma yapmak ve yazmakla bitmez veya bitmemelidir. Araştırma sonucu elde edilen bulguların kitlelere "sözel" olarak aktarımı çoğu zaman yazılı aktarımdan daha büyük ve kalıcı etki yapabilir, tabii iyi bir sunuş yapılması koşuluyla. Bu nedenle "etkin" bir sunuş yapılması için nelere dikkat edilmesi gerektiğini gösteren ayrı bir bölüm tez yazımı ile ilgili bölümü takip edecektir.

Çoğu zaman kişiler kendilerinin değil de, başkalarının hazırlayıp sunduğu toplantılara katılıp soru sorarak veya yorum yaparak katkıda bulunurlar. Böyle ortamlarda eleştirisel görüş belirtirken "nitelikli" bir eleştirisel katkı yapabilmek ve destek bulabilmek için dikkat edilmesi gereken bazı hususlar vardır. Örneğin eleştirilerin konuyla ilgili olması, mümkün olduğu kadar yansız

olması gibi ayrıntılar çok önemlidir. Oysa deneyimlerimizle biliyoruz ki birçok katılımcı bu basit etik kurallara uymaz ve rasgele, konuyla alakasız, ve bazen de nezaket dışı eleştiriler yapar, görüş sunarlar. Bu arzu edilen bir durum değildir çünkü toplantıya katılan kişilerin temel amacı "sunuş yapan" kişiyi dinlemek, görüşlerini öğrenmektir. Katılımcı kişinin kendi eleştiri veya görüşünü sunarken bazı kurallara dikkat etmesi, toplantıya katılanlara ve sunuş yapana gereken nezaketi göstermesi gerekir. Diğer bir deyişle "nitelikli" eleştiri yapabilmek sıradan bir şey değildir.

Arzu edilmeyen ve etik açıdan sakıncalı durumlarla karşılaşılmaması için eleştiri yapma/görüş belirtme ile ilgili dikkat edilmeleri gereken bazı hususlarla ilgili olarak hazırlanan bölüm bu çalışmanın son bölümünü oluşturacaktır.

Bundan sonraki bölümlerde yöntem olarak ayrıntılı sözel açıklamalar yapmak yerine kısa başlıklarla tez yazarken, sunarken ve eleştirirken nelere dikkat edilmesi gerektiği vurgulanacaktır. Başlıklar halinde sunulmasının nedeni araştırmacıya her üç aşamada kolay ulaşacağı ve yol gösterici referans maddeleri sunmaktır.

Bölüm: 2 Araştırma Konusu Seçimi ve Tez Yazımı

Önceki bölümde araştırma yöntemleri hakkında genel anlamda bilgiler sunduk. Bundan sonra ise daha somut olarak tez yazarken, sunarken ve eleştirirken nelere dikkat edilmesi hususlarına yer vereceğiz. Bunu yaparken daha iyi ve kolay anlaşılabilmesi için önem taşıyan ayrıntıları kısa başlıklar şeklinde sunup gene kısa başlıklar şeklinde yanıtlayacağız.

Tez nedir?

- Araştırmacının somut bir konu hakkında yaptığı, kuramsal altyapısı olan sistematik ve yansız bir araştırma sonucu elde ettiği bulguları derlediği bilimsel bir eserdir. Bilimsel araştırma tezini diğer makalelerden ayıran en önemli özelliklerinden biri "genel" ve "soyut" bir derleme, özet veya görüş bildirisi olmamasıdır. Tez sadece başkalarının ifade ettiği "alıntılardan" oluşamaz. Bir tez mutlaka araştırmacının özgün görüşleri, eleştirileri ve yorumlarını da içermelidir.

Tezde ne araştırılır?

- Öğrenilmek istenen, merak edilen olgular ve olaylar. Doğal olarak somut ve test edilebilir/ölçülebilir bir konunun seçimi gerekir.

Araştırma konusu nasıl seçilir?

- Araştırmacının ilgi, bilgi, beceri ve deneyimine göre konu seçilir.
- Konuyla ilgili yeterli kaynak olması önkoşullardan biridir.
- Konu seçiminde başka kişilerin görüşlerinden yararlanılabilir.

Nitelikli bir araştırma yapmanın önkoşulları nelerdir ?

- Önyargısız ve tarafsız olmak.
- "Doğru" bir araştırma konusu seçmek.
- Konu ile ilgili tüm kaynakları taramak.
- Araştırmanın amacına en uygun olan kaynakları ayırmak.
- Dikkatle okuyup, not almak.
- Amaca uygun bir araştırma yöntemi izlemek.

Araştırmacının Sorumluluğu

- Bağımsız olarak araştırma yapabilme yeteneğini sergilemeli.
- Sorgulayıcı ve şüpheci olmalı.
- Analiz-sentez yapabilmeli..
- Tezi zamanında tamamlayıp, teslim etmeli.
- İstenen standartlara göre hazırlamalı.

Danışmanın Sorumluluğu

Tez yazdırmanın amacı araştırmacıya BAĞIMSIZ olarak bir konuyu bilimsel açıdan derinlemesine / ayrıntılı olarak araştırma / inceleme ve yorumlama becerisini ve deneyimini kazandırmaktır. Dolayısıyla, tez yazımında danışmanın rolü ve danışmandan beklenenler fazla abartılmamalıdır.

Danışmandan Beklenenler

- Konunun seçimi, uygulanabilirliği ve içeriği konusunda yardımcı olmak.
- Kaynakça bulmada ve seçmede yardımcı olmak.
- Tezin ana hatlarının / planının hazırlanmasına yardım etmek.
- Araştırılan soruların genel yapısı ve içeriği ile ilgili yardımcı olmak.
- Tezin en az 1-2 bölümünü okuyup, yapıcı eleştiri ve önerilerde bulunmak.
- Danışman tüm tezi okumuş, eleştiri ve görüşlerini sunmuş ve araştırmacı gerekli değişiklikleri kendince yapmış bile olsa, bu tezin onaylanacağı anlamına gelmez.
- Danışman tezin içerik ve niteliğinden doğrudan sorumlu değildir.

Birinci aşama: Ön hazırlık

Tez konusunu belirlemeden önce

- Tez danışmanınızla görüşün, öneri ve görüşlerini alın. Danışmanınız sizin seçmek istediğiniz araştırma konusunda yeterli donanıma sahipse çok şanslısınız demektir. Ama karşınızdaki konunun uzmanı olmayabilir de. Öyle de olsa danışmanınız araştırma yapma, kaynak bulma, kaynaklara erişim gibi konularda büyük olasılıkla sizden çok daha deneyimli ve bilgilidir. Kendisinden olabildiğince yararlanmaya çalışın. Mümkünse başka kişilerin de görüş ve önerilerini alın.

Taslak plan ve taslak özet yazımı

Danışmanınızla bir konu üzerinde "ön anlaşmaya" vardıktan sonra konuyla ilgili "**başlık-altbaşlık, konu, amaç, çalışma yöntemi ve kaynaklar**" içeren bir TASLAK ÖN ÇALIŞMA yapmanızın büyük yararı vardır. Hatta bir TASLAK "**İçindekiler**" kısmı da oluşturmakta yarar vardır. Böyle bir taslak düzenli veri toplama ve düşünceyi organize etmede çok yararlıdır.

Elinizde bulunacak ön-çalışma sizi bağlayıcı değildir. Diğer bir deyişle, zaman içinde tez oluşurken gelişmelere göre her zaman bazı değişiklikler ve uyarlamalar yapmak mümkündür. Taslak, DEĞİŞMEZ veya DEĞİŞTİRİLEMEZ bir metin değildir.

Öneriler

- Araştırma konusu olarak bir alan belirleyin: örneğin "Kentlerde istihdam sorunu" veya "Kayıtdışı sektör ve vergi kaybı" veya "Otomotiv sektöründe emek verimliliği" gibi.
- Yanıtını aradığınız bir(kaç) TASLAK soru belirleyin.
- "Dünyada büyüme", "Küreselleşmenin Etkileri" gibi çok genel konular seçmeyin. Çünkü böylesine kapsamlı araştırmalar için ne zamanınız yeterli ne de bilgi birikiminiz ve deneyiminiz. Üstelik kapsamı dar olan konuları incelemek daha kolaydır.
- Araştırma yapmak istediğiniz konu ile ilgili iyi bir kaynak taraması yapın. Araştırmak istediğiniz konu ne kadar ilginç ve yararlı görünürse görünsün, eğer "ulaşabileceğiniz" kaynaklar yoksa başarılı olabilme şansınız da yok demektir.

Örnek bir hazırlık aşaması "taslağı"

- Başlık: **Teknolojik Yenilikler ve Büyüme İlişkisi**
- Konusu: **Bilindiği gibi teknolojik yeniliklerle büyüme arasında çok yakın bir ilişki vardır.Son zamanlarda bu tüm büyümeyle ilgili çalışmalarda yer almaktadır.....vs.**
- Amacı: **Bu çalışmanın amacı kurumsal açıdan Türkiye'de teknolojik yeniliklere verilen önemi irdelemek ve son 20 yılda verilen teşvikleri ve sonuçlarını incelemektir.....vs.**
- Kaynaklar Gürak, H. (2004) **Emek, Teknolojik Yenilik ve Büyüme Hasmendi Yayınları, İstanbul.**

  Lucas, R. (1988) "On the Mechanics of Development" **Journal of Mon. Ec.** July,1988,No:342.

  Vs. .....
- **İÇİNDEKİLER**

Giriş .....

Bölüm-1 .....

1.1 .....

2.1 .....

Bölüm-2 .....

2.1 .....

2.2 .....

Sonuç .....

Kaynaklar .....

İkinci aşama: Konunun somutlaştırılması ve veri toplama

Birinci aşamadaki ön hazırlıklar tamamlandıktan sonra elde edilen veriler ışığında artık konuyu somutlaştırmak, araştırmanın amacının ne olduğunu, hangi sorulara yanıtlar aranacağını, hangi araştırma yöntemiyle çalışmanın sürdürüleceğini ve araştırmayla ilgili ne tür kısıtların olduğunu belirlemek gerekir. Şimdi ilgili kaynakları belirlenen amaç ve yöntem doğrultusunda iyice gözden geçirmek gerekir.

Öneriler

- Araştırma konusunu, amacını ve soruları somutlaştır.
- Araştırma kapsamını ve sınırlamaları belirle.
- Birincil kaynaklar mı, ikincil kaynaklar mı kullanılacak? Seçim yap.
- İkincil kaynaklar kullanılacaksa somut amaca uygun kaynakları seç.

Kaynakçaya ekler

- Kaynakça listesine araştırma ilerledikçe ihtiyaca göre ilaveler yapılabilir.

Kaynakları okurken dikkat edilmesi gereken şeyler

- Belli bir amaç doğrultusunda okuduğunuzu unutmayın.
- Konuyla doğrudan ilişkisi olmayan kaynaklar ile zaman harcamayın.
- Acele etmeden, metni ÖZÜMSEYEREK okuyun.
- Sayıca çok ama dikkatsizce okuma yerine daha az ama DİKKATLİ okuyun.
- Yorulduğunuz zaman ara verin. Yorgunluk dikkatinizi dağıtır.
- Önemli bulduğunuz ifadeleri, tabloları, şekilleri, kısaca konuyla ilgili önemli bulduğunuz şeyleri **kaynağını da belirterek NOT ALIN**. Aldığınız notlar hem size konunun ayrıntısını hatırlamada yardımcı olur hem de alıntı yapacağınız zaman işinizi kolaylaştırır.
- NOT alırken rasgele değil, çalışma planı ve İÇİNDEKİLER kısmına uygun tasnifte bulunarak not alın.
- Önemli şeyleri renkli kalemle belirginleştirin.
- Kaynakça okuma işi bitince tüm NOTLARI başlık/alt -başlıklara göre tasnif edin. Gereksiz olanları ayıklayın.

Üçüncü aşama: Tez yazımı

Tez Dili Nasıl Olmalı ?

- Kısa ve kolay anlaşılır cümleler kullanılmalı. Gereksiz terminolojiden ve abartılı ifadelerden kaçının. Anlaşılması zor cümleler "belki" okuyucunun sizin yeteneklerinizi anlamasa bile takdirine neden olabilir. Ama unutmamak gerekir ki araştırmacının amacı okurlara kendi görüşlerini en kolay ve anlaşılır şekilde sunmak olmalıdır.

- Zor ve karmaşık sorunları / konuları kolayca anlaşılabilecek şekilde sunabilmek beceri ister, daha zor anlaşılır yapmak değil. Araştırmada verilmek istenen mesaj okuyucu tarafından istenen seviyede anlaşılamıyorsa, araştırma tam hedefe varmış ve başarılı olmuş sayılamaz.

Giriş, Gelişme ve Sonuç bölümleri

Giriş:

Yukarıda yazılanlar çerçevesinde yanıt aranan soru(lar)a, savunulan hipoteze veya kullanılan kurama uygun olarak kaynakların bir kısmı dikkatlice okunduktan sonra bir giriş bölümü hazırlanmalı. Girişte genel olarak okuyucuyu konuya hazırlayan bazı açıklamalar yapıldıktan sonra öncelikle çalışma konusunun amacı, kapsamı ve araştırma yöntemi belirtilmelidir. Tez hazırlarken yöntem olarak kuramsal bir çalışma yerine betimleyici / açıklayıcı bir çalışma tercih edilmesi daha doğru olur. Amaç ve yöntem belirtildikten sonra çalışma ile ilgili sınırlamalar belirtilmelidir. (Örneğin; "bu çalışmada 1996-2002 yılları arasında Türkiye'nin Orta-Doğu ülkelerine otomotiv ihracatı" incelenecektir). Ardından çalışmada yer alan her bölümün ele alıp inceleyeceği konular hakkında özet bilgi verilmesi yararlı olur.

Gelişme bölümü/bölümleri:

Bu kısım çalışmanın özünü oluşturur. Her bir bölümde hedeflenen konu/sorular kapsamında okuyucuya ayrıntılı olarak sunum yapmak gerekir. Her okuyucunun konuyla ilgili bir uzman olamayabileceğini düşünerek mümkün olduğunca sade bir üslup kullanılmalı ve teknik terimler açıklanmalıdır. Ayrıca bu kısımda büyük olasılıkla bir çok yerden görüş/çizelge/grafik aktarılacaktır. Bunların dozajını iyi ayarlamak ve de kaynaklarını doğru ve kurallara uygun bir biçimde belirtmek gerekir.

ALINTI yaptığınız zaman bunu diğer metinden ayırt edici işaret koymak gerekir. Bunu metni tırnak "..." içine alarak ve metni soldan biraz daha içe kaydırarak yapabiliriz. ALINTI bitince parantez içinde yazarın soyadını, eserin yayım tarihini ve alıntının yapıldığı sayfa no:'sunu yazın. Örnek:

> "**Teknolojik yenilikler ve nitelikli emek (beşeri sermaye) kavramları artık iktisadi kuramların özellikle de büyüme kuramının ayrılmaz unsurları oldular**. " (**Gürak, 2003:s.1**)

Eğer başka birine ait bir görüşü sadece fikir olarak aktaracaksanız yararlandığınız eserin yazarının soyadını ve eserin yayım tarihini görüş belirttiğiniz kısmın sonuna ekleyiniz.

Örnek: Bazı görüşlere göre küreselleşme süreci aslında büyük firmaların dünya pazarlarını ele geçirme ve karı yeniden paylaşma sürecinden başka bir şey değildir (bak. **Gürak,2003**).

Başka çalışmalardan tablo, şekil veya grafik aktardığınız da mutlaka kaynağını da belirtin. Örnek: "

Kaynak: **H.Gürak, 1998, Ekonomik Göstergeler, s.78, Tablo: V**

Sonuç bölümü:

Çalışmanın en önemli kısımlarından biridir. Bu kısımda eseri yazanın alıntılar kullanmaktan kaçınması ve kendi özgün görüşleri, eleştirileri ve yorumlarını net bir şekilde belirtmesi varsa çözüm önerilerini sunması tercih edilmelidir.

Kaynakça:

Kaynaklar kısmı çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak yararlanılan eserlerden oluşmalıdır. Okumadığınız eserleri kaynakçanıza eklemeyin. Kaynakçayı düzenlerken yazarları alfabetik olarak sıralayın.

Önemli uyarılar

Alıntı, Çizelge, Şekil, Dipnot, Son not ve Formüller

- Başkasına ait bir çalışmadan aktarılan bir görüş hazırlanan eserde "birebir" alıntı metin olarak aktarılmak istendiği zaman öncelikle alıntı yapılan kısmın başlangıcı ve sonu
  "....."
  şeklinde belirtilmeli. Alıntının bittiği yere parantez içinde yazarın (yazarların) ismi, eserin basım tarihi ve sayfa numarası (bir kaç paragraf yukarıda gösterildiği gibi) net bir şekilde belirtilmelidir. Örnek: **(Gürak, 2003: s.57)** veya **(Gürak-Azaklı, 1997: s.35)**.
- Eğer "birebir" alıntı değil de dolaylı aktarım (yazarın kendi ifadesiyle) sözkonusu eserdeki görüşlerden esinlenerek görüş belirtildiği vurgulanmak isteniyorsa ilgili kısmın sonuna görüşlerinden yararlanılan kaynak parantez içinde belirtilmeli.

  Örnek: **(Gürak, 2003)** veya **(Gürak-Azaklı, 1997)**.

- Çizelgeler ve şekiller mutlaka numaralandırılmalı ve numara ile başlık üstte, kaynak altta olacak şekilde yazılmalı ve kaynak ayrıntılı şekilde gösterilmelidir.

  Örnek: Tablo: 1:1 G. Kore'de 1946-1999 Arası Büyüme Oranları

Katma Değer	6.6
İşgücü Girdisi	3.7

Kaynak:H. K. Pyo, (2001), Economic Growth in Korea, s.98, Tablo:23, Seoul Journal of Economics, Vol. 14, No. 1

- Eğer kullanılan kaynağın kendisi başka kaynaktan yararlanmışsa:

  Kaynak: H.Gürak (2003) "İktisadi Büyüme": s.75, Tablo:12; aktaran S.Azaklı, "Kamuda Verimlilik", 2002.

- Gerekli olduğu zaman metin ile ilgili açıklayıcı bazı ek bilgiler dipnot veya sonnot şeklinde sunulabilir.
- Formül kullanıldığında satırın sağ tarafında numara verilmelidir.

  Örnek: **y= a * b** **{1}**

Kaynakça Düzenlenmesi

- **Eserin tek yazarı var ise**, önce soyadı, sonra yazarın ilk adı(ları)nın baş harfleri), daha sonra eserin yayım tarihi, eserin adı, yayım evinin adı ve yayım yeri yazılır. Örnek:

  Gürak, H. (2003), **Araştırmacılara Öneriler**
  Hasmendi Kitapevi, İstanbul.

- **Eserin iki yazarı var ise:**

  Gürak, H.- Azaklı, S. (2003) **Büyüme Ekonomisi**
  Hasmendi Kitapevi, İstanbul.

- **Üçten veya daha çok yazar var ise:**

  Gürak, H. ve diğerleri (2003), **Bilgili İnsan**,
  Hasmendi Kitapevi, İstanbul.

- **Kaynak bir dergideki makale ise:**

  Gürak, H. (1991) "Teknoloji Transferi",
  Hasmendi Dergisi, sayı:16

- **Kaynak editörlü kitaptaki bir makale ise:**

  Gürak, H. (1996) "*KOBİ'ler ve İhracat* ".
  S. Azaklı, Ed. **Nazilli'deki KOBİ'lerin Durumu**, içinde
  NTO Yayını-1, Nazilli.

- **Kaynak bir kurum ise:**

  DİE, (1996) "***Dış Ticaret İstatistikleri***",
  DİE Yayınevi, Ankara.

- **Kaynak bir Web-sitesi ise adresi eksiksiz yazın:**

  www.hasmendi.net.tr/eng/papers.html

  Yazar ismi varsa:

Gürak, H. 2003 **Küreselleşme Nereye?**

www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=425

Dikkat: Bazen Web adresini eser içinde kaynak olarak göstermek için yazdığımızda çok uzun yer kapladığını görürüz (yukarıdaki örnekte olduğu gibi). Böyle durumlarda "**eğer tarih yoksa**" kendimiz tarih yerine bir rakam yazarak sıralama yapabiliriz.

Örnek: (Gürak:1 ; Gürak:2)

Eğer yazar ismi yoksa sıralama aşağıdaki örnekte olduğu gibi yapılabilir:

Makale içinde gösterim:

(www.1) (www.2)

Kaynakçada gösterim:

(www.1) www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=425

(www.2) www.hasmendi.net.tr/eng/papers.html

Not: Internet'ten alıntı yaptığınızda sadece web adresini değil, hangi tarihte alıntı yaptığınızı da belirtmenin faydası vardır.

- **Kaynak editörlüğü yapılan bir eser ise:**

Gürak, H. (Ed. 1997) **Nazilli'deki KOBİ'lerin Durumu**
NTO-Yayını No: 1, Nazilli.

- **Kaynak bir çeviri ise:**

Dennis, H. (1998) **Dev Firmalar (Giant Corporations)**
Çev. H.Gürak, Hasmendi -Yayınları, İstanbul.

- **Kaynak bir bildiri ise:**

Gürak, H. (1999) "Nazilli'deki KOBİ'lerin Durumu",
ADÜ-Akademik Hafta Etkinlikleri, Aralık, 1999, Aydın.

- **Kaynak bir çalışma raporu ise:**

Gürak, H. (2002), "Sunuş Tekniği";
Çalışma Raporu No: 111, NTO, Aydın.

- **Kaynak henüz yayınlanmamış bir eser ise:**

  Gürak, H. (2004), On Value and Price

  (Yayınlanmamış makale) veya (Yayın sürecinde)

Tez yazımı tamamlandı. Şimdi ne olacak ?

- Tezin genel yapısını ve yazım kurallarına uygunluğunu kontrol edin.
- Tez, amaçlanandan uzun olmuşsa, gerekli kısaltma/çıkarmaları yapın.
- Tez hakkında danışmanın / başka kişilerin eleştirilerini alın.
- Düzeltme, yeniden yazma veya düzenleme gerekiyorsa mutlaka yapın.
- Eleştiriler alamıyorsanız TEZ'i birkaç gün/hafta için bir kenara koyun. Daha sonra tekrar okuduğunuzda kendiniz eleştirilecek yerler bulabilirsiniz.

Tezde danışman /eleştirmen ne arar?

- Araştırmacının konu hakkında bilgisi, becerisi ve motivasyonu yeterli mi?
- Tez, ilgili sorulara/hipoteze hangi oranda yanıt verilebilmiş.
- Sorularla ilgili kanıtlar hangi düzeyde sergilenebilmiş.
- Argümanlar mantıksal, tutarlı ve açıklayıcı mı?
- Konu ile ilgili veri ve argümanlara eleştirisel yaklaşabilme yeteneği nasıl?
- Araştırmada ÖZGÜNLÜK seviyesi ne ölçüde?
- Cümlelerin anlaşılabilirliği, akıcılığı ve tutarlılığı nasıl?
- Tablo, çizelge ve şekillerin konu ile ilgisi hangi düzeyde.
- Tezde, Alıntılarda, Tablolarda, Çizelgelerde, Şemalarda yazım kurallarına uyulmuş mu?

Bölüm-3 ESER DEĞERLENDİRME ve ELEŞTİRME

Çoğu kez başka araştırmacıların zihinsel emekleri sonucu ortaya koydukları şeyleri kavramak için epey zaman ve zihinsel emek harcarız. Ancak her çalışmanın ve ortaya konan bulguların mantıklı gibi görünse bile sistematik ve objektif olmadığı, bilimsel kriterlere göre ayakları yere sağlam basmayan bir şekilde hazırlandığı da bir gerçektir. Örneğin ülkemizde bazı "alim" (!) kişiler depremlerin günahlarımızın çokluğu nedeniyle tanrısal ceza amaçlı olduğunu ileri sürüyorlar. Veya bazı "bilge" basın mensupları iktisadi kalkınma için neler yapılması gerektiğini yazıp duruyorlar. Acaba bu görüşlerin hangileri ve ne oranda bilimsel? Bilimsel bir görüşü bilimsel olmayandan ayırt edebilmek için hangi kriterlere dikkat etmek gerekir?

İşte bu konuda bir katkıda bulunmak ve bir eseri bağımsız bazı kriterlere göre değerlendirmeye ve eleştiri yapmaya yardımcı olabilmek amacıyla "değerlendirme-eleştirme" tekniği başlıklı bu bölüm hazırlandı. Bilgili insanların ideolojik amaçlı veya "laf olsun, torba dolsun" nitelikteki yazıları bilimsel nitelikli olanlarda ayırt etmesi ve ona göre değerlendirmesi gerekir. Aksi durumda, Türkiye'de olduğu gibi, herkes her konunun uzmanı ve **bilgili olmadan bilge kişisi** olur.

Bir eseri eleştirirken eleştiri dozuna dikkat etmek gerekir. Önemli olan "yapıcı" eleştiri yapabilmektir, "yıkıcı" değil. Çoğu zaman günlük yaşamda ve özellikle siyasette rastladığımız gibi salt eleştirmiş olmak için eleştiri yapmanın da bir anlamı yoktur. Bu tür eleştiriler bizi kısır bir döngüye götürmekten başka bir işe yaramaz. Eleştirilerin konuyu daha iyiye, daha güzele ve daha doğru olana götürebilmesi gerekir. Bilgi paylaştıkça çoğaldığı için, yapıcı eleştiriler paylaşılabilecek yararlı bilgilerin de artmasına yardımcı olacak, çevremizi daha iyi tanıma ve denetlememize katkıda bulunacaktır.

Eser Değerlendirme Yöntemi

Genel Değerlendirme

- Eserin içeriği normlara uygun mu ?
  - Başlık - Alt başlıklar; Giriş - Sonuç; Yazarın adı; vb.
  - "İçindekiler" var mı ?
  - Alıntılar belirgin mi ?
  - Kaynaklar gösterilmiş mi ?

Ön Değerlendirme

- Başlık
  - Eserin konusuna ve içeriğine uygun mu ?
- Giriş
  - Amaç, yöntem ve incelenecek sorular belli mi ?
  - Ne tür sınırlamalar var ?
  - Amaç ve sınırlamalar " Başlık " a uygun mu ?
  - Amaç ve sınırlamalar ile "İçindekiler" uyumlu mu ?
  - Amaç ve sınırlamalar ile "Sonuç" uyumlu mu ?
- Araştırma Yöntemi
  - Amaca uygun mu ?
  - Kullanılacak yöntem açıkça belirtilmiş mi?

İçeriğin Değerlendirilmesi

- Araştırmada bulunması gerekenler
  - doğru sorular;
  - doğru sınırlamalar;
  - doğru kaynaklar;
  - verilerin objektif değerlendirilmesi;
  - yalın, somut, düzgün ve kolay anlaşılabilir ifadeler;
  - mantıklı ve tutarlı görüşler;
  - objektif gözlemler;
  - sonuç kısmında objektif, mantıklı ve tutarlı yorumlar;
  - kişisel görüşler, eleştiriler ve öneriler.

Bölüm-4 SUNUŞ TEKNİĞİ

Bilimsel çalışma merak edilen ve bilinmeyen bazı şeyleri açıklığa kavuşturmak için yapıldığına göre araştırmacı elde ettiği sonuçların başta meslektaşları olmak üzere başkaları tarafından da onaylanmasını ve takdir edilmesini bekleyecektir. Bunun için elde edilen yazılı sonuçların sözel olarak ilgili kişilere aktarılması çok önemlidir. Dünyanın en iyi bilgisayarını üretmiş olabilirsiniz ama bunu sadece siz biliyorsanız ve başkalarına aktaramıyorsanız tam başarılı olmuş sayılmazsınız. Eserinizin iyi bir şekilde sunumu başkaları tarafından farklılıklarının ve avantajlı kısımlarının daha iyi anlaşılmasına ve kabul görmesine yardımcı olacaktır. Bu nedenle iyi bir sözel sunuş çok önemlidir.

Sunuş yapmak özellikle deneyimi az veya hiç olmayan kişileri genellikle heyecanlandırır ve sanki bu işi beceremeyecekmiş gibi bir hisse kapılmalarına neden olabilir. Birçok ünlü kişinin de topluluk önünde konuşma yapmaktan çekindiği, yapmak zorunda oldukları zaman da soğuk terler döktükleri bilinen bir gerçektir. Oysa belli bir konuda bir sorunun yanıtını vermeye veya açıklamaya yönelik bir sunuş, topluluk içinde yaptığımız genel konular üzerine sohbetler veya fikir yürütmekten daha kolaydır. Çünkü sunuş esnasında insanlar sunacağınız konu ile ilgili SİZİ dinlemeye gelmişlerdir ve o andan itibaren gidişatı belirlemek sunucunun elindedir. Hariçten gelen rast gele ve yersiz müdahaleler kolaylıkla önlenebilir, konunun yönü sunucu tarafından belirlenir. Halbuki sohbetler esnasında her an müdahaleler veya zıt görüşler ortaya çıkabilir ve sizin bunları denetleme veya sınırlama veya yönlendirme olanağınız yoktur.

Bir konuyu veya olguyu açıklamaya yönelik sunuşlardan daha zor olanı dinleyicileri belli bir konuda "ikna" etmek amacıyla yapılan sunuşlardır. Çünkü sunuşun amacı dinleyicilerin arzu edilen yönde karar vermelerine etkide bulunmaktır. Örneğin eğitim için daha çok parasal kaynak aktarılmasını sağlamak için yetkilileri ikna etmeye yönelik yapılan bir sunuş, eğitimin genel olarak toplumsal kalkınmada ki rolünü savunan bir sunuş yapmaktan, daha zordur ve daha çok beceri ister. İkna amaçlı sunuşları deneyimli ve yetenekli kişilerin yapması daha doğru olacaktır. Her iki durumda da sunucunun kendisinin “inandığı bir amacının ve görüşünün” olması işini kolaylaştıracaktır. Böylece yönünüzü belirlemeniz, hakimiyeti kaybetmemeniz ve istediğiniz sonuca ulaşabilmeniz daha kolay olacaktır.

Konunun önemi yanında sunuşun en önemli yanlarından biri "nasıl" bir sunuş yapıldığıdır. Yapılan araştırmalar en iyi hatiplerin bile dinleyicilerin dikkatini yaklaşık 20 dakika kadar "üst" seviyede tutabildiğini gösteriyor. Yirminci dakikadan sonra dinleyicilerin dikkatleri azalmaya ve dağılmaya başlıyor. Sunucunun hitabet gücü zayıf ise uzun konuşmak dinleyiciler üzerinde ters etki de yaratabilir. Sunucunun ses tonunu, seçtiği sözcükleri ve beden dilini çok iyi kullanması gerekir. Monoton bir ses tonu veya yanlış seçilmiş abartılı bir terminoloji ilginin azalmasına neden olacaktır. Çok iyi ses tonuna sahip bir çok kişinin sırf monoton ses tonu nedeniyle dinleyicilerin dikkatini daha ilk dakikalardan itibaren kaybetmeye başlaması sıkça görülen olgulardandır.

Sunuş esnasında bir metinden yazıyı okumak ise etkin bir sunuşu engelleyebilecek yanlışların en büyüklerinden biridir. Toplantıya gelenler normal olarak sunucu ile öyle veya böyle iletişim kurmak isterler. Eğer dinleyicilerin iletişim kurmalarına fırsat tanınmayacaksa yazılı metni doğrudan dinleyicilere dağıtmak zaman ve mekan tasarrufu sağladığı gibi daha da yararlı olabilir. Sunuş esnasında dinleyiciler ile göz kontağı ve beden dili ile iletişim kurmanın büyük yararları vardır.

En iyi hatiplerin sözcüklerinin bile yaklaşık yüzde 85'inin anında unutulduğu hatırlandığında görsel-işitsel yardımcı malzemeler kullanmanın önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Konuyla ilgili ve görsel-işitsel olarak desteklenen somut örnekler dikkatlerin artmasına ve konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olur.

İnsan pasif bir dinleyici olarak duyduklarını unutma, gördüklerini ise hatırlama eğilimindedir. Oysa aktif olarak katılımda bulunduğunda duyduklarını ve gördüklerini daha iyi özümser ve öğrenir. Bu nedenle sunuş bittikten sonra ise dinleyicilerin sorular veya yorumlarla katkısını sağlayabilmek önemlidir. Sunuş esnasındaki "kim?", "ne?", "neden?" gibi açık uçlu sorular dinleyicileri katılıma teşvik eder. Dinleyicilerin aktif katılımı sayesinde bir yandan konunun daha iyi anlaşılması sağlanırken diğer yandan sunuşta eksik veya yetersiz kalan yönler ortaya çıkabilir ve böylece katkılar sayesinde sunuşun niteliği artabilir.

Kısacası insanlarla sohbet edebilen, farklı konuları tartışabilen herkes resmi toplantılarda da bildiği bir konuyu rahatlıkla, hatta daha uygun koşullarda sunabilir. Önemli olan paniğe kapılmamak ve kendinize güvenmektir. Bir de aşağıdaki kurallara uymaya çalıştınız mı sunuş yapmanın hiç de korkulacak bir şey olmadığını fark edeceksiniz.

Sunuş ile ilgili

- Sunuşun genel planlanmasını/provasını yapın.

Sunuş Öncesi

- Dinleyici kitlesinin yapısına göre konuyu yeniden gözden geçirin.
  - Konu ile ilgileri nedir ?
  - Eğitim düzeyleri nedir ?
  - Neyi bilmek/öğrenmek isterler ?
  - Öğrendiklerini nerede kullanabilirler ?
  - Ne tür sorular sorabilirler ?
- Sunuşla ilgili bir PLAN yapın. Plan, sizin işinizi kolaylaştırır, izleyiciye neye/nereye varmak istediğinizi gösterir, ana temadan uzaklaşmanızı önler.
- En az bir kez sunuş provası yapın.

Giriş (Çok kısa olarak)

- Kendini ve çalışmanı tanıt.
  - Konunun başlığı ve amacı nedir ?
  - Tarihsel perspektif;
  - Günümüze bağlantısı;
  - Çalışma ile ilgili kısıtlamalar nelerdir ?
  - Bir iddia (hipotez) ileri sür; ve/ya
  - Bir (kaç) soru sor.

Konunun Sunuşu

- Konunun kapsamlı tanıtımı.
- Neden - sonuç ilişkileri.
- Kişisel görüşler, eleştiriler ve beklentiler.

Dikkat Edilmesi Gerekenler !

- Salona gelen ilk kişi ol.
- Dinleyenleri ne küçümse ne de gözünde büyüt.
- Kişilerin dikkatini çekmeden konuşmaya başlama.
- Somut ve kolay anlaşılır şeyler söyle ! Gereksiz terminolojiden kaçın.
- Ses tonunu iyi ayarla. Vurgulamalara dikkat et.
- Görsel ve işitsel araçlar kullan (Örnek: video, dia, vb.)
- Herkesle göz kontağı kurmaya çalış.
- Uygun mimik ve jestler kullan.
- Konu ile ilgili örnekler ver !
- Kıyaslama yap !
- Benzerlikleri göster !
- Sunuş esnasında hep aynı yerde çakılı durma, dolaş.
- Acele etme.
- Sunuş için verilen zamanı aşma.
- Sunuş sonrası sorular için zaman bırakın.

Unutma !

- İlk etki çok önemlidir.
- Jestlerle konuş !
- Konuya ilgini göster !
- Dinleyiciler ile göz temasında bulun !
- Eksiklikler veya eleştiriler karşısında özürler bulmaya çalışma.
- Kendin ol ! Çünkü seni dinlemeye geliyorlar.
- Herkesin başkalarına aktarabileceği bir şeyler vardır.
- Konuşurken uzun aralar verme, (eeeee ııııı gibi) nahoş sesler çıkarma.
- Verilen zamanı aşma. (Dinleyicilerin dikkati en çok 20. dakikadan sonra dağılmaya başlar.)
- Dinleyicilerin ilgisini çekebilecek kendine özgü bir üslup geliştir.

Sonuç (Her Şeyin Bir SON'u Vardır)

- Özetle !
- Yorum yap / sonuç çıkar.
- Kendi görüş, eleştiri ve önerilerini belirt.

Sonsözler

Diyelim ki dünyanın en güzel duvar saatini ürettiniz ama bu eseriniz evinizin bir odasında kapalı duruyor ve hiç kimsenin bundan hiçbir haberi yok. Bu durumda diğer insanların sizin yaptığınız işin değerini takdir etmelerini bekleyemezsiniz. Çünkü insanlar bilmedikleri tanımadıkları şeyleri takdir edemezler. Bu amaçla sizin yapacağınız son derece inançlı açıklamalarınız da bu durumu değiştiremez. Yapılması gereken şey eserinizi tanıtmak ve başkalarının takdirine sunmaktır. Aynı nedenden dolayı dünyanın en değerli görüşlerini içeren son derece önemli bir bilimsel veya benzeri katkınız varsa, bunu da çok iyi bir şekilde hem yazılı hem de sözlü takdim etmeniz gerekir ki insanlar sizin ne demek istediğinizi daha iyi anlayabilsin, takdir edebilsin ve gerekiyorsa uygulayabilsin. Yoksa çabalarınız heba olur, insanlar neden beni anlamıyor diye kaygıya kapılırsınız.

İşte bu nedenlerden dolayı sadece iyi bir araştırmacı olmak yetmez, aynı zamanda iyi ve etkili bir yazılı ve sözel ifade tarzınızın da olması gerekir. İnsanları etkileyebildiğiniz oranda amacınıza ulaşabilir, düşüncelerinizin kabulünü ve yayılmasını sağlayabilir ve çevrenize katkınızı arttırabilirsiniz. İyi bir eleştiri tekniği ise hem daha objektif olmanıza hem de eleştirilerinizin daha kolay ve etkili olarak hedefe ulaşmasına katkı sağlayacaktır.

Bu makalede amaç araştırmaların neden ve nasıl yapıldığı ve nasıl sunulup, eleştirilmesi gerektiği konusunu incelemekti. Başlık her ne kadar "bilimsel" diye başlıyorsa da aslında buradaki araştırma yöntemi, sunumu ve eleştiri tekniği araştırma yapmayı seven herkesin faydalanabileceği şekilde düzenlenmiştir.